

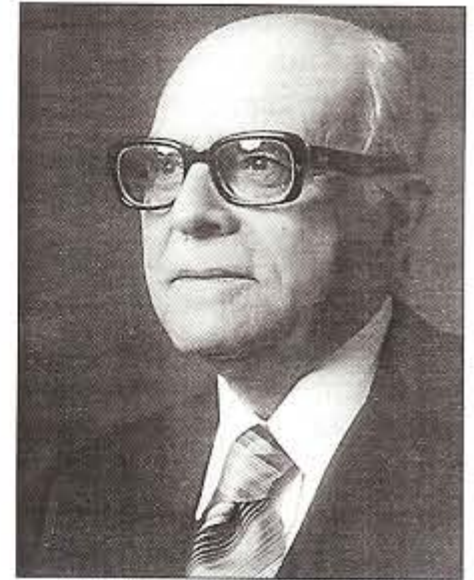

Συνέντευξη

Συνέντευξη με τον καθηγητή Εμμανουήλ Κριαρά

Ο καθηγητής Εμμανουήλ Κριαράς αφιέρωσε όλη του τη ζωή στη σπουδή της ελληνικής γλώσσας. Με τις μελέτες και την ενεργό δράση του συνέβαλε στην προώθηση των γλωσσικών θεμάτων του τόπου μας. Κεντρικός άξονας αυτής της συνέντευξης είναι η στάση πνευματικών ανθρώπων και πολιτικών που πρωταγωνίαστησαν στο Γλωσσικό Ζήτημα από το 1911 έως τη μεταπολίτευση. Ο Εμμανουήλ Κριαράς υπηρέτησε το όραμα του Εκπαιδευτικού Δημοτικισμού, στήριξε τη δημοτική με όλες του τις δυνάμεις με λόγο, έργο και συνέπεια. Μέσα από τη συνέντευξη φωτίζονται πτυχές της ιστορικής αυτής διαμάχης, με τα επιχειρήματα και τα αντεπιχειρήματα που διατυπώθηκαν σχετικά, αλλά μαθαίνουμε και τις απόψεις του σπουδαίου δασκάλου για ζητήματα που αφορούν τη σύγχρονη εκπαιδευτική πραγματικότητα.

Σε ομιλία σας κατά την αναγόρευσή σας ως επίτιμου διδάκτορα του τμήματος Επικοινωνίας του Πανεπιστημίου Αθηνών αναφέρατε ότι ήσασταν «συνειδητός δημοτικιστής ήδη από τις τελευταίες γυμνασιακές τάξεις». Ποια ερεθίσματα σας οδήγησαν σε αυτή τη στάση;

Πράγματι υπήρξα συνειδητός δημοτικιστής από τα τελευταία μαθητικά μου χρόνια. Έρρεπα από τότε στη μελέτη λογοτεχνικών κειμένων, ελληνικών κυρίως, αλλά και ξένων. Η λογοτεχνία μας είχε αποδεχτεί ως όργανο τη δημοτική γλώσσα και την είχε σε αισθητό βαθμό καλλιεργήσει. Εξωσχολικά διαβάσματά μου των χρόνων εκείνων, αλλά και ένας δάσκαλός μου γενικότερα καταρτισμένος σε κοινωνικά και πολιτιστικά θέματα, ο Ιωάννης Μοσχόπουλος, που είχε έρθει πρόσφυγας το 1922 στα Χανιά, με είχαν επηρεάσει στο θέμα της δημοτικής γλώσσας. Χωρίς άλλο και η επίσκεψη του Ψυχάρη στα Χανιά για ομιλίες το καλοκαίρι του 1925 τόνωνε το δημοτικισμό μου.

Ποια ακριβώς υπήρξε η στάση της λογοτεχνίας απέναντι στο δημοτικισμό;

Η λογοτεχνία μας είδε με εμπιστοσύνη από την αρχή το κίνημα του δημοτικισμού. Άρχισε να το εγκολπώνεται ήδη από τις αρχές της πρώτης δεκαετίας του περασμένου αιώνα. Υπήρξε στην αρχή μια αντίθεση μεταξύ λογοτεχνών ανεπιφύλακτων οπαδών του Ψυχάρη και άλλων μετριοπαθέστερων. Τελικά επικράτησαν οι δεύτεροι, καθώς αποδέχτηκαν τα διδάγματα του εκπαιδευτικού δημοτικισμού, που είχε επιδιώξει και πραγματοποιήσει κάποιο συμβιβασμό με την καθαρεύουσα.

Πώς είδαν το δημοτικισμό οι μορφωμένοι του έθνους;

Η στάση των μορφωμένων και των επιστημόνων απέναντι στο γλωσσικό κίνημα υπήρξε αρνητική ή αδιάφορη. Οι από καθέδρας σοφοί, κυρίως εκείνοι της Φιλοσοφικής Σχολής Αθηνών, με επικεφαλής το γλωσσολόγο Γεώργιο Χατζιδάκι και ορισμένους άλλους, αντιτάχθηκαν στο κίνημα. Προς το 1910 υπάρχουν λόγιοι που βλέπουν το δημοτικισμό σε σχέση με την εκπαίδευση και τη γλώσσα της εκπαίδευσης. Ιδίως η τριανδρία του Εκπαιδευτικού Ομίλου, ο Αλέκος Δελμούζος, ο Δημήτρης Γληνός και ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης, αντιτάσσονται στα αντιδημοτικιστικά κηρύγματα του Χατζιδάκι. Εκείνος, σημαντι-

κός γλωσσολόγος και μελετητής της ελληνικής λαϊκής γλώσσας, δε συμφωνούσε η γλώσσα αυτή να χρησιμοποιηθεί ως γλώσσα της εκπαίδευσης και του όλου ελληνικού βίου ως γραπτή γλώσσα. Δείχνεται άκρος αντίπαλος και του Ψυχάρη και των μετριοπαθών δημοτικιστών.

Τι προσέφερε στο ζήτημα του δημοτικισμού η προσπάθεια που καταλήγει στη γλωσσοεκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1917-1920;

Υπήρξε η πρώτη ουσιαστική προσπάθεια να ανανεωθεί το σχολείο, το δημοτικό κυρίως σχολείο των αρχών του περασμένου αιώνα. Με την ίδρυση του Εκπαιδευτικού Ομίλου το 1910 και με τις προσπάθειες των ηγετών που σας ανέφερα, Δελμούζου, Γληνού και Τριανταφυλλίδη, υπήρξε μια γλωσσική μεταρρύθμιση στις πρώτες τάξεις του δημοτικού με την εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας ως διδακτικού οργάνου. Δυστυχώς η μεταρρύθμιση ίσχυσε μόνο για τρία χρόνια: έως την ανατροπή της κυβέρνησης Βενιζέλου, στις εκλογές του Νοεμβρίου του 1920.

Υπήρξε κάποια ιστορική σχέση μεταξύ της Καταστροφής του 1922 και του δημοτικιστικού κινήματος;

Η Καταστροφή του 1922 νομίζω ότι επηρέασε, χωρίς να το περιμένει κανείς, την πορεία του γλωσσικού ζητήματος. Όλα βέβαια τα ιστορικά γεγονότα συνδέονται μεταξύ τους. Επομένως και το κίνημα του Πλαστήρα, επακόλουθο της Καταστροφής, καθώς έφερε αλλαγή πολιτικών πραγμάτων, κατέργησε το αναχρονιστικό εκπαιδευτικό καθεστώς των χρόνων 1921-1922. Οι λόγιοι πάντως της Σμύρνης που έρχονται στην Ελλάδα λίγο επηρεάζουν τα εκπαιδευτικά πράγματα. Το πρόβλημα της στέγασης των προσφύγων επηρεάζει και τη λειτουργία των σχολείων.

Από την αρχή η Φιλοσοφική Σχολή της Θεσσαλονίκης αποτέλεσε προπύργιο των δημοτικιστών. Πώς το εξηγείτε;

Η Φιλοσοφική Σχολή της Θεσσαλονίκης (εκεί δίδαξα από το 1950) ιδρύθηκε το 1925 από την τότε δημοκρατική κυβέρνηση του Αλέξανδρου Παπαναστασίου όχι μόνο για να ενισχυθεί παιδευτικώς ο ελληνισμός της Μακεδονίας, αλλά και για να

υπάρξει αντίδραση κατά της στείρας γλωσσικής πολιτικής της αθηναϊκής Φιλοσοφικής Σχολής. Στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης δίδαξαν κορυφαίοι δημοτικιστές: Τριανταφυλλίδης, Δελμούζος και άλλοι. Αυτοί διαμόρφωσαν μαθητές με δημοτικιστικές αντιλήψεις. Η επίδραση της Φιλοσοφικής Σχολής της Θεσσαλονίκης στον πνευματικό μας βίο ιδίως μάλιστα κατά τις δεκαετίες του 1950 και του 1960, υπήρξε ιδιαίτερα ευεργετική.

Πόσο σημαντική υπήρξε αργότερα η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964 για το γλωσσικό μας ζήτημα; Οι Γ. Παπανδρέου και Ε. Παπανούτσος πέτυχαν μια γενικότερη αλλαγή;

Στα 1964 καταβάλλεται μια προσπάθεια από την πολιτεία να αντιμετωπίσει το γλωσσοεκπαιδευτικό πρόβλημα με την αποδοχή μετριοπαθών λύσεων. Καθοδηγητές είναι ο πρωθυπουργός Γεώργιος Παπανδρέου και ο παιδαγωγός Ευάγγελος Παπανούτσος. Η σημαντική αυτή προσπάθεια προσκρούει στην ανωμαλία των τότε πολιτικών πραγμάτων. Επικρατούν συντηρητικές και εξελικτικά συντηρητικότερες απόψεις που οδηγούν τελικά σε αδιέξοδο στο χώρο της πολιτικής και της εκπαίδευσης (βασιλικό πραξικόπημα του 1965, κυβερνήσεις αποστατών, τελικά αναστολή των δημοκρατικών ελευθεριών και δικτατορία των συνταγματαρχών). Αυτή ακριβώς η πνευματική και η άλλη γενικότερη πτώση που σημειώθηκαν στα χρόνια της δικτατορίας οδηγούν με την αποκατάσταση του κοινοβουλευτισμού στην ανάγκη το πρόβλημα της εκπαίδευσης και της γλώσσας να αντιμετωπιστεί θαρραλέα και ανακαινιστικά. Με τη μεταπολίτευση του 1976 αναγνωρίζεται η δημοτική γλώσσα ως γλώσσα της παιδείας, της διοίκησης, της εκπαίδευσης και του δημόσιου βίου.

Πολλοί συντηρητικοί από παλαιότερα συνέδεαν κομμουνισμό και δημοτικιστική ιδεολογία. Πώς έχει το θέμα, επεκτεινόμενο μάλιστα στη σχέση με τη δικτατορία των συνταγματαρχών και τη γλώσσα;

Φυσικό ήταν η ελληνική κομμουνιστική ιδεολογία να αποδειχτεί με τον καιρό το δημοτικιστικό κήρυγμα. Όμως, αντίπαλοι του δημοτικισμού εκμεταλλεύτηκαν το γεγονός και συνέδεσαν απολύτως, για λόγους καθαρά προπαγανδιστικούς, το δημοτικισμό με τον κομμουνισμό. Επακολούθησαν διωγμοί των δημοτικιστών. Φυσικά τα πράγματα με τον καιρό ξεκαθαρίστηκαν και οι δύο ιδεολογίες ξεχωρίστηκαν η μία από την άλλη. Τα πράγματα όμως ξανά χειροτέρεψαν με την επικράτηση της δικτατορίας της 21ης Απριλίου 1967. Η γενική πτώση της χώρας μας με τη δικτατορία και η κατάσταση της εκπαίδευσης απαίτησαν με την κατάρρευση της δικτατορίας άμεση ανόρθωση των γλωσσοεκπαιδευτικών μας πραγμάτων. Επιχειρήθηκε αυτή από την κυβέρνηση του Κωνσταντίνου Καραμανλή με υπουργό παιδείας το Γεώργιο Ράλλη. Αναγνωρίστηκε τότε ανεπιφύλακτα η δημοτική ως γλώσσα της εκπαίδευσης και του δημόσιου βίου. Αργότερα θα αναγνωριστεί και στη δικαιοσύνη. Δυστυχώς οι τότε κυβερνήσεις του Κωνστ. Καραμανλή (1976-1981) και του Ανδρέα Παπανδρέου (1981 και εξής) δε φρόντισαν όσο έπρεπε για τη διαφώτιση των ευρύτερων λαϊκών στρωμάτων ούτε και

του στενότερου κοινού στο ουσιαστικό νόημα του δημοτικισμού και στα θέματα της γλωσσικής χρήσης. Την απουσία αυτής της αναγκαίας προσπάθειας διαφωτισμού την πληρώνουμε σήμερα. Πολλοί βρίσκονται ακόμη ακατατόπιστοι. Εντωμεταξύ τα γενικότερα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα δε μας βοηθούν να στραφούμε σε ανθρωπιστικότερα ιδεώδη, ξεπερνώντας ορισμένες τουλάχιστον συνέπειες της ακατάσχετης προόδου της τεχνολογίας.

Πώς βλέπετε το θέμα της επιστροφής της αρχαίας γλώσσας στο γυμνάσιο;

Το ανεδαφικό συχνά καμάρι του Νεοέλληνα για τον αρχαίο πολιτισμό μας είχε παλαιότερα οδηγήσει τη διδασκαλία της καθαρής και της αρχαίας ελληνικής ακόμη και στις πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου. Η απόλυτα δικαιολογημένη απόφαση των εισηγητών της γλωσσοεκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1976 είχε απομακρύνει από το γυμνάσιο τη διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής, περιορίζοντάς την στο λύκειο. Δυστυχώς ατυχείς εισηγήσεις από την εποχή της διεύθυνσης του υπουργείου παιδείας από το μακαρίτη Αντώνη Τρίτση, που τις ασπάστηκαν μεταγενέστεροι ιθύνοντες στο χώρο της εκπαίδευσης, ξαναέφεραν τη συστηματική διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής στο γυμνάσιο – και μάλιστα όχι με τα κατάλληλα βοηθητικά βιβλία. Είναι σήμερα σε όλους φανερό ότι πολλά παιδιά που έρχονται στο γυμνάσιο εντελώς ακατάρτιστα και στα στοιχειώδη ακόμη της νέας μας γλώσσας δεν μπορούν να μην πάθουν γλωσσική σύγχυση όταν αγωνίζονται για να ξεχωρίσουν δύο γλωσσικές μορφές, τη δημοτική και την αρχαία γλώσσα, που, όπως ξέρομε, είναι πολύ συγγενικές αναμεταξύ τους. Προχωρούν τα παιδιά στο λύκειο διαιωνίζοντας και εκεί τη γλωσσική σύγχυση. Η σύγχυση επεκτείνεται και στην ανώτατη εκπαίδευση, καθώς και στα ευρύτερα στρώματα του λαού μας. Είναι ανάγκη, επιτέλους, όσοι σήμερα ενδιαφέρονται για την ανόρθωση των γλωσσικών μας πραγμάτων να το καταλάβουν: ότι πρέπει να απομακρύνουν την αρχαία γλώσσα από το γυμνάσιο και να τη διατηρήσουν μόνο στο λύκειο.

Μετά την αναγνώριση της δημοτικής ως επίσημης γλώσσας του ελληνικού κράτους έχει αποτιμηθεί πλήρως το έργο όσων αγωνίστηκαν γι' αυτό;

Η επιστημονική και γενικότερα η πνευματική φυσιογνωμία του Ψυχάρη υποτιμάται σε μεγάλο βαθμό από πολλούς σήμερα και στον πολιτικό και στον πνευματικό χώρο. Δεν τον αντικρίζουν ιστορικά, αλλά απόλυτα και υποκειμενικά. Είχα προτείνει το 2004, τότε που συμπληρώνονταν εκατόν πενήντα χρόνια από τη γέννησή του (1854-2004) και εβδομήντα πέντε χρόνια από το θάνατό του (1929-2004), στον τότε υπουργό πολιτισμού κ. Ευάγγελο Βενιζέλο το έτος 2004 να οριστεί «έτος Ψυχάρη». Ο υπουργός το δέχτηκε και είχαν δοθεί οι απαραίτητες εντολές. Όμως με τη μεταπολίτευση της χρονιάς εκείνης το θέμα αγνοήθηκε. Συνάδελφοι από τη Θεσσαλονίκη οργανώσαμε, πάντως, συνέδριο αφιερωμένο στη μνήμη του Ψυχάρη στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και δημοσιεύσαμε τα πρακτικά του σε σχετικό τόμο, που περιέλαβε αξιολογικές ανακοινώσεις και ομιλίες.

Συνέντευξη

Το ανακαινιστικό κίνημα του Ψυχάρη με τη δημοσίευση του ιστορικού βιβλίου του «Το Ταξίδι μου» είχε ποικίλες συνέπειες: γενικώς το κίνημα βρίσκει οπαδούς, όμως από την αρχή διαφοροποιημένους. Πολλοί αντιτάχθηκαν στις απόψεις του κατά ποικίλους τρόπους και σε διαφοροποιημένο βαθμό. Όμως, ενδιαφέρει περισσότερο η στάση εκείνων που κατατάσσονται στη γενική κατηγορία των οπαδών. Πρώτα-πρώτα μια ορισμένη μερίδα λόγιων οπαδών (προεξάρχουν σ' αυτήν ο Πάλλης, ο Εφταλιώτης και λίγο αργότερα ο Φωτιάδης) δέχεται με ελάχιστες, θα έλεγα, επιφυλάξεις το αυστηρό κήρυγμα του Ψυχάρη. Πολυπληθέστερη είναι η ομάδα εκείνων που αποδέχθηκαν το κήρυγμα στις γενικές του γραμμές, όμως διατύπωσαν από την αρχή σημαντικές επιφυλάξεις: λογοτέχνες γενικά και ορισμένοι εκπαιδευτικοί προς το τέλος της πρώτης δεκαετίας του εικοστού αιώνα ιδρύουν τον Εκπαιδευτικό Όμιλο. Μ' αυτούς έρχεται σε άμεση ρήξη ο Ψυχάρης. Στην πρώτη αυτή δεκαετία του αιώνα συμβαίνουν γεγονότα που φανερώνουν την ύπαρξη γλωσσικού προβλήματος και απαιτούν τη διευθέτησή του. Ενωώ τα Ευαγγελικά του 1901, τα Ορεσטיακά του 1903. Παράλληλα διαπιστώνεται και η παρουσία αντιδράσεων πολιτικών στο κοινοβούλιο του 1907, 1908 και ιδίως στη Β' Αναθεωρητική Βουλή του 1911. Βρίσκεται στη Βουλή αυτή σε δύσκολη θέση ο νέος κυβερνήτης της χώρας, ο μεταρρυθμιστής πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος. Παρά τις σχετικά προοδευτικές θέσεις του στο γλωσσικό θέμα, αναγκάζεται να υποκύψει στις αξιώσεις των συντηρητικών λαϊκών εκπροσώπων που κυριαρχούν στη Συντακτική Συνέλευση. Πάντως είναι βέβαιο ότι αυτές οι κινήσεις, ακόμη και αποκρουστικές για το κίνημα του δημοτικισμού, ενισχύουν τους αγώνες των οπαδών του.

Νομίζετε ότι στις μέρες μας έχουν εκπληρωθεί όσα πρόβλεψε στην αρχή του ο δημοτικισμός;

Είναι ιστορικώς δεδομένο ότι αλλιώς ξεκινάει ένα πνευματικό κίνημα και κάπως διαφορετικά καταλήγει. Δεν πρέπει να μας φαίνεται περίεργο ότι όσα δίδαξε ο Ψυχάρης, όταν ξεκίνησε τον αγώνα του δεν εφαρμόζονται απaráλλακτα σήμερα. Κάθε πνευματικό κίνημα μέσα στην πορεία του δέχεται ποικίλους επηρεασμούς και από πολέμιούς του και από την ίδια τη (συντηρητική παράδοση). Γι' αυτό και καταλήγει διαφορετικά. Σήμερα η δημοτική μας δεν είναι η παλαιότερη δημοτική: δεχτήκαμε αναγκαστικά την επίδραση της διαιωνιζόμενης επί σειράν δεκαετιών καθαρεύουσας. Δεν καταφέραμε εγκαίρως να την αποκρούσουμε από το δημόσιο βίο μας. Τα αίτια γι' αυτό είναι πολλά και ποικίλα. Δεν είναι η στιγμή κατάλληλη ούτε για να τα υπαινιχθώ. Πρέπει να μένομε ευχαριστημένοι για ό,τι επιτύχαμε και να προσπαθούμε με σοβαρότητα να βελτιώνουμε την κατάσταση. Αυτό συνίσταται σε μια βαθύτερη και ουσιαστικότερη γνώση της γλώσσας μας και τη σωστότερη χρησιμοποίησή της.

Πιστεύετε ότι βοήθησαν το δημοτικιστικό κίνημα η Γραμματική του Τριανταφυλλίδη και το Συντακτικό του Τζάρτζανου;

Είναι βέβαιο ότι η Γραμματική του Μανόλη Τριανταφυλλίδη συστηματοποίησε σε θετικές βάσεις το κήρυγμα του δημοτικισμού.

Προσφέρει πάντα τις υπηρεσίες της στην παγίωση της μορφής της γλώσσας μας. Φυσικά, χρειάστηκε από παλαιότερα κάποια προσαρμογή στις σύγχρονες απαιτήσεις για να χρησιμοποιηθεί ως βάση για διδακτικό εγχειρίδιο. Από το άλλο μέρος, το Συντακτικό της γλώσσας μας που σύνταξε ο Αχιλλέας Τζάρτζανος –μολονότι ο ίδιος ενμέρει αιρετικών απόψεων στο δημοτικισμό του– αποτελεί χρησιμότερο εργαλείο για να γνωρίσουμε τους συντακτικούς κανόνες που διέπουν τη γλώσσα μας στη λαϊκότερη και τη λογιότερή της υπόσταση.

Αναγνωρίζετε ορισμένους πολιτικούς και ορισμένους διανοούμενους για την ιδιαίτερη συμβολή τους στην πρόοδο του κινήματος του δημοτικισμού και την τελική αναγνώριση της δημοτικής από την πολιτεία;

Επιβάλλεται να κατονομάσω και τους πολιτικούς και τους λογίους εκείνους που προώθησαν κατά καιρούς το θέμα της γλώσσας μας. Μνημονεύω τους προδρομικούς: Βηλαρά, Σολωμό, Κονεμένο, προπαντός όμως τον Ψυχάρη, τον Πάλλη, τον Εφταλιώτη, τον Φωτιάδη, τον Ελευθέριο Βενιζέλο, τον Δελμούζο, τον Γληνό, τον Τριανταφυλλίδη, τον Αλέξανδρο Παπαναστασίου, τον Γεώργιο Παπανδρέου, τον Μίλτο Κουντουρά, τον Ευάγγελο Παπανούτσο, τον Ιωάννη Κακριδή, τον Κωνσταντίνο Καραμανλή, τον Γεώργιο Ράλλη.

Θεωρείτε ότι σήμερα έχει δημιουργηθεί πρόβλημα λόγω της εισροής ξένων λέξεων στο σώμα της ελληνικής γλώσσας; Η παγκοσμιοποίηση αποτελεί κίνδυνο για τις εθνικές γλώσσες;

Ιδίως σήμερα που μας κυβερνά η παγκοσμιοποίηση, έστω η οικονομική παγκοσμιοποίηση, δεν είναι περίεργο ξένες λέξεις να εισχωρούν στον οργανισμό κάθε γλώσσας. Φυσικά υπάρχει ανάγκη κάποιας αντίδρασης. Ξέρω ότι το θέμα απασχολεί ερευνητική επιτροπή της Ακαδημίας Αθηνών. Πολλοί ξενικοί όροι πρέπει να αντικατασταθούν. Άλλοι προσαρμόζονται εύκολα στη γλώσσα μας. Πάντως το θέμα απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή και μελέτη. Γεγονός, πάντως, είναι ότι στο παρελθόν η γλώσσα μας δέχτηκε πάμπολλες λέξεις ξενικής προέλευσης, που αφομοιώθηκαν δημιουργικά.

Σε ένα σχολείο με μαθητές όχι αποκλειστικά Ελληνόπουλα, τι πιστεύετε ότι πρέπει να αποτελεί κύριο μέλημα του δασκάλου στο μάθημα της γλώσσας;

Το ιδανικό θα ήταν να υπήρχαν, για ένα χρονικό διάστημα τουλάχιστον, ειδικά σχολεία για παιδιά μεταναστών. Σήμερα η προσαρμογή τους στα σχολεία μας, που λειτουργούν δυστυχώς με ποικίλες ελλείψεις και ανωμαλίες, είναι ομολογουμένως δύσκολη. Η κατάσταση δυστυχώς επιδεινώνεται με τις σύγχρονες οικονομικές και κοινωνικές δυσκολίες μας.

Η δύσκολη κατάσταση που δημιουργείται στα σχολεία μας επιβάλλει και στην πολιτεία να αντιμετωπίσει με σύνεση το ζήτημα και με ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τους αλλοδαπούς, αλλά και στους δασκάλους μας να δουν το ζήτημα με σοβαρότητα και με ιδιαίτερη συμπάθεια για τα παιδιά των αλλοδαπών, που όντως βρίσκονται σε δύσκολη θέση.